

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК
Інститут світової економіки та міжнародних відносин

ГРИНЧУЦЬКИЙ Валерій Іванович

УДК 338(09): 664.1

ПРОМИСЛОВІ ТРЕСТИ УКРАЇНИ
У РОКИ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ
(1921–1929 РР.)

08.01.04. – Економічна історія та історія економічної думки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ – 1998

Дисертацією є рукопис
Робота виконана на кафедрі маркетингу на виробництві
Тернопільського державного технічного університету ім. Івана Пулюя

Науковий консультант — академік НАН України, доктор економічних наук, професор Чухно Анатолій Андрійович, професор кафедри економічної теорії Київського національного університету ім. Т. Шевченка

Офіційні опоненти:

— доктор економічних наук, професор Лортікян Ернст Львович, зав. кафедрою економічної теорії, історії та менеджменту Харківської державної академії культури

— доктор економічних наук, Уперенко Микола Опанасович професор кафедри загальної економічної теорії Одеського державного економічного університету

— доктор економічних наук, професор Жученко Володимир Семенович, професор кафедри політичної економії Полтавського державного педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка

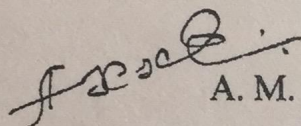
Провідна організація: Інститут економіки НАН України, відділ історії народного господарства та економічної думки

Захист відбудеться « » 1998 р. о годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 26.176.01 при Інституті світової економіки і міжнародних відносин НАН України за адресою: 252030 м. Київ-30, вул. Леонтовича, 5.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України (252030 м. Київ-30, вул. Леонтовича, 5).

Автореферат розісланий « » 1998 р.

Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради, кандидат економічних наук

А. М. Хахлюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Сутність наукової проблеми, що покладена в основу дисертаційного дослідження, зводиться до визначення господарського механізму, що діяв у промисловості в роки нової економічної політики.

Вихідними даними для дослідження теми є систематизований нами аналіз основних теоретичних основ і положень сучасних вітчизняних та зарубіжних учених з проблем промислового розвитку України у роки непу.

Актуальність теми дослідження. Протиріччя і складність сьогоденішнього етапу економічних перетворень в Україні змушує ще й ще раз звертатися до історичного досвіду економічних реформ, що здійснювалися у багатьох країнах світу. Але найбільш цінний досвід — це власний історичний досвід. Він враховує історичні, національні, політичні, релігійні та інші традиції, що властиві саме цій країні. Для сьогоднішніх економічних перетворень дуже цінним є досвід нової економічної політики, що здійснювалася протягом майже десяти років. Неп особливий період в нашій історії. Радянська історіографія характеризувала його як перехідний період від капіталізму до соціалізму, як вимушений відступ більшовиків перед вирішальним наступом на капіталізм. Поза увагою дослідників залишалися такі важливі сторони нової економічної політики як ринкові відносини, питання власності, співвідношення державної та недержавної власності на засоби виробництва тощо.

Україна, як незалежна держава успадкувала, від СРСР економічну систему, яка протягом семидесятирічної історії показала свою неспроможність до саморозвитку, і врешті-решт, призвела радянську імперію до загибелі. Тому, поряд із завданням здобуття державної незалежності України, ставилося питання корінної перебудови економічної системи. На порядок денний були поставлені проблеми приватної власності, вільного ринку, особистого інтересу як необхідні передумови економічного розвитку. Особливо гостро постало питання власності. Основний акцент був зроблений на запозичення зарубіжного досвіду розвинутих країн. На хвилі національного піднесення та ейфорії історичний досвід нової економічної політики був зігнорований як непотрібний. У радянській науці досвід нової економічної політики вивчався недостатньо.

В умовах трансформації економічної системи важливе значення має розробка теорії перехідної економіки. На наш погляд, цьому може сприяти вивчення нової економічної політики і особливо проблем промисловості. В радянській економічній історії дослідження промисловості поси-

дали чільне місце. Але особливий статус цієї науки та підпорядкованість ідеологічним вимогам негативно впливали на вивчення даної проблеми. Велику увагу дослідники приділяли відбудові та розвитку важких галузей промисловості, вбачаючи в них запоруку реконструкції народного господарства. Поза увагою дослідників залишалися проблеми легкої та харчової галузей промисловості, організації та управління промисловістю, діяльності промислових об'єднань в умовах ринку, в тому числі промислових трестів України тощо.

Різні аспекти досліджуваної проблеми висвітлені в працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Так, питання управління промисловістю у роки непу частково відображені в працях Ю. Авдакова, А. Аракеяна, В. Бородина, М. Горбоватого, І. Коропецького, С. Кульчицького, П. Ляценка, О. Нестеренка, В. Перламутрова, М. Петракова, В. Піхало, Ш. Розенфельда, І. Рознятовського, А. Рубіна, Ф. Самохвалова, М. Федоренка, Н. Фігуровської, М. Чумаченка, А. Чухно, Л. Шапіро. Теоретичні засади господарського розрахунку розроблялися у працях Т. Бец, А. Венедіктова, В. Маневича, Л. Тропаревської, О. Соболевої, С. Чернова, М. Шварца, Б. Шехватова. Проблеми планових та ринкових засад неспівської промисловості, вклад трестів у розвиток торгівлі та співробітництва з кооперативними організаціями відображені у працях В. Лантуха, Е. Лортікіяна, А. Маслової, В. Марочка, А. Морозова та інших вчених.

Поряд з тим, у науковій літературі немає комплексного дослідження промислових трестів України періоду непу. Незавершеність дослідження багатьох проблем промислових об'єднань, що існували в роки нової економічної політики, зумовили вибір теми.

Пошук організаційних форм функціонування державної промисловості в сучасних умовах може значно збагатитися завдяки вивченню історичного досвіду. Діяльність промислових трестів України в умовах ринку періоду непу переконливо свідчить, що розвиток та інтеграція товаровиробників є основою успішного функціонування ринкових форм організації та регулювання промисловості. Досвід діяльності промислових трестів є яскравим свідченням того, що для нормального функціонування в умовах ринку держава повинна створити належні передумови до економічного функціонування окремих виробничих господарських одиниць.

Предметом дослідження стали промислові трести України в роки нової економічної політики. Предмет дослідження визначається тим, що трести як форма організації та орган управління, майже не вивчалися. Деякі роботи (про них детальніше буде сказано в першому розділі дисертації) присвячені різним проблемам діяльності промис-

лових трестів, однак вони розглядалися в загальносоюзному масштабі або в іншому контексті. Наше дослідження промислових трестів власне Радянської України, тобто обмежується територією УСРР. Незважаючи на те, що більшовики здійснювали економічну політику в промисловості централізовано, в Україні вона все ж мала деяку специфіку. Насамперед це стосується законодавчої бази та системи управління трестами. У літературі досі, за винятком тих авторів, що побіжно порушують дану проблему, трести комплексно не вивчалися.

Хронологічні межі дослідження починаються з весни 1921 р., коли більшовики розпочали нову економічну політику і поступово приступали до реформ у промисловості і завершуються груднем 1929 р., коли партійною постановою від 5 грудня 1929 р. «Про реорганізацію управління промисловістю» були фактично ліквідовані трести як самостійні суб'єкти господарської діяльності й розпочалося здійснення галузевого принципу управління промисловістю. Цей період фактично збігається з хронологічними рамками нової економічної політики, що визнані сучасними дослідниками.

Здійснення нової економічної політики у промисловості можна поділити на три етапи. Перший — 1921–1923 рр. — період ліквідації системи гравкізму в управлінні промисловістю, організації трестів та синдикатів і формування ринкових відносин. Цей період характерний тим, що в надрах державно-адміністративної системи управління промисловістю з'являються можливості відійти від адміністрування, зароджуються пагінци державно-корпоративної власності. Другий етап — 1923–1927 рр. — починається з прийняття декрету ВЦВК від 10 квітня 1923 р. «Про державні промислові підприємства, що діють на основах комерційного розрахунку (трести)». У цей період завершується відбудова промисловості, зміцнюються методи адміністрування і планового регулювання господарської діяльності трестів, pojawiaються кризові явища в управлінні промисловістю та вишукуються нові форми організації й управління промисловістю. Третій етап — 1927–1929 рр. — розпочинається з постанови ЦВК СРСР і РНК СРСР «Положення про державні промислові трести» від 29 червня 1927 р. і закінчується постановою ЦК ВКП(б) від 5 грудня 1929 р. «Про реорганізацію управління промисловістю». На цьому етапі непівські форми господарювання та управління промисловістю ліквідовуються і запроваджуються планові основи регулювання розвитку промисловості та державно-адміністративні методи управління господарством країни.

Узагальнюючого дослідження про промислові трести періоду непу немає. Українська економічна історія повинна мати дослідження цієї

проблеми не лише задля суто пізнавально-наукового значення, а й через те, що дослідження або детальне вивчення проблем організації та управління промисловістю в роки непу проливає світло на інші загальні проблеми радянської історії не лише у 20-ті роки, а й на подальший розвиток, як промисловості, так і всього народногосподарського комплексу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дане дослідження тісно пов'язане з планами науково-дослідних робіт кафедри маркетингу (секція історія народного господарства та історія економічної думки) Тернопільського державного технічного університету імені Івана Пулюя, включене в координаційний план виконання науково-дослідних робіт Міністерства освіти України за напрямом «Економічні проблеми розбудови державності України: важелі та стимули розвитку господарчих систем», науково-дослідної роботи «Кон'юнктурні дослідження та їх вплив на формування ринкового середовища в Україні періоду непу»

Мета і завдання дослідження

Метою дисертаційного дослідження є комплексний аналіз внутрішніх процесів, що лежали в основі господарської діяльності та розвитку промислових об'єднань (трестів) періоду нової економічної політики (1921–1929 рр.) в Україні та впливу цих процесів на розвиток всього народного господарства в умовах ринкових відносин. Відповідно до поставленої мети у дисертації вирішуються наступні завдання:

— на основі сучасного об'єктивного висвітлення історичного досвіду діяльності промислових трестів періоду непу теоретично визначити можливості його використання в сучасних умовах реформування та трансформації народного господарства;

— розкрити суть та значення запровадження нової економічної політики у промисловості України, її специфіку і особливості;

— визначити істинне значення та роль вищих партійно-урядових інстанцій України при прийнятті важливих народногосподарських рішень, показати їхній вплив на господарську діяльність трестів;

— дослідити зміст, основні напрями здійснення організаційної перебудови промисловості, відмінності промислових трестів від главків, виявити найбільш вдалі форми організації управління промисловістю;

— розкрити роль та місце тресту в управлінні промисловістю, визначити ступінь його господарської самостійності та залежності від вищих господарських та партійно-державних органів, показати структуру системи управління тресту, її позитивні якості та недосконалість,

взаємовідносини тресту з вищими господарськими органами та підприємствами, що входили до його складу;

— згідно з сучасними досягненнями економічної науки розкрити суть та значення поняття господарський розрахунок, з'ясувати його вплив на розвиток економічної теорії та показати межі застосування, вплив політики ціноутворення на діяльність трестів в умовах госпрозрахунку;

— висвітлити основні процеси виробництва, шляхи його вдосконалення, роль планування у регулюванні та регламентації виробничо-господарської діяльності трестів, розкрити взаємозалежність планування та ринкових відносин у цій діяльності;

— дослідити механізм фінансування та кредитування трестів, показати його сильні та слабкі сторони, можливості застосування найбільш вдалих елементів для сучасної економіки, особливості фінансування та кредитування різних галузей промисловості;

— показати роль науки про управління в раціоналізації промисловості, запровадження досягнень вітчизняної та зарубіжної управлінської науки і наукової організації праці у виробництво, діяльність трестів щодо їхнього вдосконалення;

— визначити планові та ринкові засади у діяльності трестів, показати основні форми та методи діяльності трестів на ринку, значення кон'юнктурних досліджень при плануванні;

— показати роль та значення державних, корпоративних, кооперативних та приватних інституцій у справі реалізації продукції, визначити причини дефіциту товарів та вплив цін на формування дефіциту;

— показати роль керівних кадрів, спеціалістів та кваліфікованої робочої сили у процесі виробничої діяльності трестів та вплив трестів на формування людського фактора виробництва в умовах ринку.

Наукова новизна дисертації обумовлена здійсненням вперше в економічній історичній науці цілісним вивченням промислових трестів України як головної організаційно-економічної системи промисловості у роки нової економічної політики.

В основних положеннях новизна наукового дослідження полягає в тому, що:

— вперше в українській економічній історичній науці з суто наукових, вільних від політичної та ідеологічної тенденційності позицій, незалежно від різних ідеологічних трактувань, розглядається всебічна діяльність промислових трестів як самодостатня історична цінність, єдина форма організації промисловості у роки нової економічної політики;

— найбільш повно розкрито процес організації трестів, визначено його хронологічні рамки, показані складності ідеологічного, політичного, економічного та організаційного характеру при їх утворенні;

— на основі широкого використання нових матеріалів показано місце та роль промислових трестів у економічній системі соціалістичного господарства, що відкриває новий напрям досліджень в економічній історії України;

— новизною підходу до проблеми характеризується висвітлення форм та методів господарської діяльності промислових трестів

— як самостійний об'єкт дослідження показана система кредитування та фінансування промислових трестів, її розвиток в умовах ринку та втрата нею свого значення з наростанням планового втручання в господарську діяльність трестів;

— показані протиріччя між економічною закономірністю діяльності промислових трестів в умовах ринку та адміністративно-бюрократичними методами втручання керівних органів у їхню оперативно-господарську діяльність, невідповідність промислової політики щодо трестів господарським реаліям того часу;

— вперше розроблена проблема пошуку та використання в умовах обмежених можливостей державного бюджету обігових коштів для нормального функціонування трестів;

— показано новий підхід до взаємовідносин між трестами та іншими державними торговими організаціями;

— розкрито значення людського фактора в усій його повноті для господарської діяльності промислових трестів.

Теоретичне значення результатів дослідження у тому, що вони допоможуть розвинути методологічну основу поглибленого вивчення основних проблем економічної історії України, сприятимуть виявленню нових напрямів дослідження проблем нової економічної політики та її реалізації в Україні.

Науково-практичне значення дисертаційного дослідження зводиться до того, що основні висновки та положення можуть бути використані:

— в ході проведення економічних реформ з врахуванням недоліків та помилок, допущених у роки нової економічної політики;

— для глибокого аналізу та розробки теорії перехідної економіки;

— для розробки програм економічних реформ організації та управління державними підприємствами, пошуку форм і методів фінансування та кредитування сучасних промислових підприємств;

— для підготовки навчальних посібників, підручників, курсів лекцій з економічної історії для студентів економічних та історичних факультетів;

— державними та іншими органами при розробці важливих економічних програм перебудови та реформування промисловості.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження доповідалися на наукових семінарах кафедри українознавства та філософії і кафедри маркетингу на виробництві Тернопільського державного технічного університету імені Івана Пулюя, на конференціях, симпозіумах та конгресах у Тернополі, Кам'янці-Подільському, Києві, Одесі, Харкові, Луганську та під час викладання курсів «Економічна думка в Україні» та «Економічна історія та економічні концепції».

Результати дисертаційного дослідження опубліковані у одній монографії (11,9 др.арк.), у 12 статтях загальним обсягом 7,15 др.ар., навчальному посібнику (0,4 др.арк.), 5 тез (0,5 др.арк.) загальним обсягом 19,95 др. арк.

Структура роботи та основний зміст дослідження підпорядковані меті та завданням дисертації, яка складається з вступу, 6 розділів, 20 підрозділів, 2 підпунктів, висновків та списку використаних джерел (351 найменування). Загальний обсяг роботи становить 385 сторінок, з них 14 сторінок займають 18 таблиць і на 2 сторінках розміщено 3 рисунки.

ВСТУП

Розділ 1. ЛІТЕРАТУРА І ДЖЕРЕЛА. МЕТОДОЛОГІЯ

1.1. Промислові трести як предмет вивчення в історико-економічній літературі

1.1.1. Висвітлення проблеми трестів у радянській літературі

1.1.2. Промислові трести в зарубіжній літературі

1.2. Джерельна база дослідження

1.3. Методологічні засади дослідження

Розділ 2. ТРЕСТУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

2.1. Реорганізація промисловості на початковому етапі нової економічної політики (1921–1923 рр.)

2.2. Проблеми організації трестів в роки «розквіту» непу (1923–1927 рр.)

2.3. Організація трестів у періоду згортання непу (1927–1929 рр.)

Розділ 3. МІСЦЕ І РОЛЬ ТРЕСТІВ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПРОМИСЛОВОСТІ

3.1. Вищі господарські органи і трести

3.2. Структура системи управління тресту

3.3. Трести і підприємства

Розділ 4. ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ТРЕСТІВ

4.1. Господарський розрахунок — основний принцип виробничо-господарської діяльності трестів

4.2. Фінансування та кредитування трестів

4.3. Налагодження та зростання виробництва

4.4. Планування виробництва та капітальне будівництво

Розділ 5. ДІЯЛЬНІСТЬ ТРЕСТІВ В УМОВАХ РИНКУ

5.1. Роль синдикатів у торгово-господарській діяльності трестів

5.2. Торгово-господарська діяльність трестів

5.3. Роль кооперативних та інших організацій в збутово-постачальній діяльності трестів

Розділ 6. РОЛЬ ТРЕСТІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОМИСЛОВОСТІ КАДРАМИ

6.1. Забезпечення трестів керівними кадрами

6.2. Проблеми забезпечення трестів спеціалістами

6.3. Роль трестів у підготовці кваліфікованої робочої сили

ВИСНОВКИ

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У «Вступі» розкрита сутність та стан наукової проблеми та її значимість, підстави і вихідні дані для розробки теми, обґрунтування необхідності проведення дослідження.

Шляхом критичного аналізу та порівняння наукових досліджень проблеми промислових трестів періоду непу обґрунтована актуальність та доцільність роботи для розвитку економічної історії України, сформульовані мета та завдання дисертаційного дослідження, визначено основні елементи наукової новизни особисто одержаних автором результатів, їх практичне значення та апробація.

Перший розділ присвячений вивченню проблем промислових трестів з часу їх організації до сьогодення; аналізуються джерела, на основі яких написана дисертація та робиться короткий виклад методологічних засад дослідження.

У першому підпункті зроблено висновок про те, що промислові трести періоду нової економічної політики були в центрі уваги багатьох дослідників, починаючи з початку їх утворення. Великий інтерес до вивчення трестів був викликаний тим, що державна (націоналізована) промисловість працювала в умовах ринку. Це був небачений до того часу експеримент, мета якого — на практиці довести правильність марксистської

доктрини. Паралельно вирішувалося питання, яка форма власності промисловості — приватна чи націоналізована, ефективніша в умовах ринку.

Найбільше уваги трестам приділили радянські дослідники. У 20-х роках свої дослідження вони проводили в напрямку пошуку найбільш досконалої форми організації промисловості. Серед економістів та господарників особливу цікавість до проблем організації, управління, фінансування та кредитування проявили А. Кактинь, Ю. П'ятаков, Ф. Держинський, В. Куйбишев, Ю. Ларін, Є. Преображенський, П. Фомін, Я. Діманштейн, Ю. Драбкін та багато інших. На жаль, їхні праці ще не знайшли достатнього висвітлення в літературі і можуть бути предметом окремого дослідження. Протягом радянської історії інтерес дослідників до непу і проблем промисловості то зростав, то спадав залежно від політичної ситуації у країні.

Велику увагу розвитку промисловості приділяли російські та українські економісти, які з різних причин не були сприйняті більшовицьким режимом або самі його не сприйняли. Деякі їхні праці з'явилися на початку 20-х років у радянській країні, однак більша частина була надрукована за кордоном і тому недосяжна радянським дослідникам.

Запровадження нової економічної політики у промисловості, що розпочалося з серпня 1921 р., вимагало пошуку нових організаційних форм промисловості, оскільки главкістська система вичерпала себе повністю і показала свою нежиттєздатність. Тому в економічних виданнях з'явилося багато статей, що були присвячені промисловості. В багатьох публікаціях голова ВРНГ РСФРР П. Богданов розглядає організаційні проблем промисловості. Крім того, трести були в центрі уваги І. Смілги, А. Кактиня, Ю. Ларіна, які посідали значні посади у вищих господарських органах країни. Ці статті були дискусійними і свідчили про пошук організаційних форм промисловості. Авторами трест оцінювався неоднозначно. Якщо П. Богданов вважав трест досконалою формою управління промисловістю, то А. Кактинь був досить таки обережним при його оцінці. Аналізуючи нові форми організації трестів та синдикатів, він підкреслює їхню прогресивність порівняно з главкістською системою організації. Одночасно він відзначає штучність та поспішність в організації трестів. Процес їх організації відбувався не природнім шляхом, тобто шляхом концентрації виробництва, а здійснювався на основі попередніх главків та центрів. Більшість трестів за його даними організовувалася без достатнього на те економічного обґрунтування, штучно, з метою збереження або реставрації главків, «а не аж ніяк не в силу економічної тяги одне до одного підприємств, що об'єднуються». Він одним з перших торкнувся

проблеми зв'язку управління промисловості з відношеннями власності на засоби виробництва, підкреслюючи при цьому що без вирішення цієї проблеми неминучі спотворення організаційних форм. Він вбачав причиною відособлення та локалізації інтересів трестів активізацію ринкових відносин. На його думку це відособлення спричинене не інтересами до наживи окремих груп і осіб, а характером взаємовідносин трестів з оточуючим економічним середовищем, які опосередковані ринком. Цим він і пояснював «той сепаратизм і антидержавний спосіб, які ми спостерігаємо в окремих випадках уже зараз у наших трестів..., і які чим далі, тим все більше будуть розвиватися, не дивлячись на всю відданість революції і Радянській владі очолованих їх правлінь і завідуючих».

Особливої уваги заслуговує один із теоретиків безринкових відносин проф. Є. Преображенський. Він виступав проти ринкових відносин у промисловості, оскільки вбачав у них загрозу економічній системі комуністичного суспільства. Використання ринку, змагання з капіталістичними підприємствами можна допустити лише на короткий термін як тимчасові поверхневі явища під час переходу державного господарства від воєнного комунізму до періоду соціалістичного нагромадження. На його думку госпрозрахунок та господарську самостійність варто ігнорувати, оскільки вони є лише зовнішнім обліком. На зміну тимчасовому використанню ринкових відносин та самостійності трестів повинні прийти нові явища: централізоване управління через систему державних органів на основі планових принципів.

В Україні правові аспекти трестованої промисловості розробляли С. Л. Дрбакін, Я. Діманштейн, М. Ареф'єв, Д. Іваницький та ін. Вивчення правового становища трестів в Україні мало свої особливості. Основні законодавчі акти розроблялися у ВРНГ СРСР і запроваджувалися з незначним змінами в Україні. Тому в українській літературі досліджувалися проблеми, які були маловивчені або взагалі не вивчалися у центрі. Це стосувалося оподаткування та страхування промисловості. Загальну характеристику правового становища української промисловості після прийняття декретів про трести розробив Н. Ареф'єв.

У 50–70-х роках, у розпал «холодної війни», коли ідеологічне протистояння набуло найбільшої напруги, нова економічна політика стала одним із важливих предметів вивчення зарубіжних економістів, істориків, політологів та ін. Лідерство тут належало англо-американським дослідникам, які опублікували дуже багато монографій, статей, збірок документів тощо. Вони не могли обминути такої важливої проблеми нової економічної політики, як організація промисловості.

У другій половині 80-х років настає якісно новий етап у вивченні нової економічної політики. Політика гласності та перебудова, започатковані молодим партійним керівництвом, надали великі можливості радянським дослідникам об'єктивно висвітлювати різні аспекти нової економічної політики, в тому числі й промисловості.

Особливої уваги заслуговують дослідження зарубіжних вчених. Тривалий час їхні роботи були в центрі голосливої критики і не могли використовуватись вітчизняними дослідниками. Саме тому ми намагалися використати доступні праці зарубіжних вчених, у яких цінним для нас була методологія дослідження, їхнє бачення процесів, що відбувалися у 20-ті роки.

У другому підпункті робиться детальний аналіз джерел, що лягли в основу написання дисертації. Найбільш важливими джерелами стали архівні матеріали, що зберігаються в Центральному державному архіві вищих ор ганів влади України, Центральному державному архіві громадських об'єднань України, Державному архіві Російської Федерації, Російському державному архіві економіки, обласних архівах. Вказується на недоліки первісної обробки та систематизації архівних матеріалів, на низький рівень їх вивченості. Робиться спроба піддати частину матеріалів відповідному аналізу, перевірити їхню достовірність тощо. Особлива увага була привернута до аналізу звітів господарських органів, трестів, підприємств, що входили до складу трестів.

Важливим джерелом була періодична преса. У 20-ті роки видавалося багато періодичних видань, в яких висвітлювалося економічне життя країни, піднімалися важливі проблеми відбудови та розвитку промисловості. Серед періодичних видань важливу роль відігравала «Торгово-промьшленная газета», «Український економіст», «Вісті ВУЦВК». У газетах друкувалися повідомлення про організацію трестів та затвердження їхніх статутів, виробничі програми, планові показники, пуск нових заводів, фабрик, шахт тощо. Багато матеріалів стосувалося взаємовідносин між трестами та підприємствами, між трестами та вищими господарськими органами. Дуже часто авторами статей, повідомлень та заміток виступали голови правлінь трестів, директори заводів, які ставили важливі проблеми функціонування трестів.

Протягом 20-х років друкувалися статистичні збірники, в яких висвітлена майже повністю господарська діяльність трестів. У цих довідниках друкувалися дані про статутні капітали трестів, енергетичну та технічну оснащеність підприємств, вартість валової продукції, обороти, прибутки тощо. Крім статистичних довідників, важливим джерелом були публікації у журнальних виданнях. Зокрема у журналі «Хозяйство Ук-

раинь» публікувалися статистичні матеріали, короткі звіти ВРНГ УСРР та огляди діяльності трестів за квартали, рік чи роки.

Велику цінність мають археографічні збірники, що вийшли у 60-х роках. Цікавий матеріал, де так чи інакше відображені діяльність трестів, взаємозв'язок трестів з підприємствами, проблеми управління, містяться у збірниках «Промышленность и рабочий класс Украинской ССР в период восстановления народного хозяйства (1921–1925 гг.)» та «Промышленность и рабочий класс в период построения фундамента социалистической экономики (1926–1932 гг.)» та інших.

Майже всі основні документи, що стосувалися управління промисловістю, надруковані в збірниках «Управление народным хозяйством СССР. 1917–1940 гг.» та «Об участии трудящихся в управлении производством». Крім цих збірок, важливе значення для дослідження поставлених проблем промисловості мають збірники, що висвітлювали економічне життя регіонів. У них містяться дані про господарську діяльність місцевих трестів, участь робітників в управлінні промисловими підприємствами, діяльність партійно-виробничих нарад, зростання виробництва тощо.

На основі аналізу джерельної бази, що збереглася до наших днів, робиться висновок, що вона цілком достатня для того, щоб зробити узагальнюючу характеристику промисловим трестам України.

У другому розділі розкривається процес трестування від літа 1921 р. до грудня 1929 р. У першому підрозділі показано, що нова економічна політика у промисловості розпочалася влітку 1921 р. Відправним моментом втілення нової економічної політики в промисловості були наказ РНК РСФРР від 9 серпня «Про проведення в життя основ нової економічної політики» та постанова РПО від 12 серпня 1921 р. «Основні положення про заходи по відбудові великої промисловості і піднесенню та розвитку виробництва», які були розроблені заступником голови ВРНГ РРФСР І. Смілгою. В Україні ці законодавчі акти були відповідно продубльовані РНК УСРР 30 серпня і 21 жовтня 1921 р. Розпочався складний і досить суперечливий процес реорганізації і перебудови управління промисловістю. Крім того, в Україні ці процеси ускладнювалися напруженими відносинами між загальнодержавними і республіканськими органами управління промисловістю.

В основу цих законодавчих актів була покладена ідея максимальної концентрації матеріальних і трудових ресурсів на великих підприємствах та зміна системи використання цих ресурсів. Згадані документи для нас важливі тим, що вони у скритій формі фактично визнавали не лише помилковість, а й шкідливість політики воєнного комунізму. Зокрема в

«Наказі» зазначалися так звані недоліки в попередні роки, які зводилися до: а) невідповідності величезної маси різних підприємств, що перебували в безпосередньому управлінні держави, тим сировинним і трудовим ресурсам, які були в державі. А звідси «неможливість раціонального господарського використання наданих державою ресурсів і, як наслідок, їх розпорощення»; б) постачання підприємств було розкидане між різними установами, не поставлене в залежність від продуктивності підприємства, що призводило до багатовладдя і безвідповідальності; в) відсутності зацікавленості учасників виробництва в результатах своєї праці й в поліпшенні виробництва.

На основі архівних матеріалів та публікацій зроблено висновок, що трести почали організовуватися значно раніше від прийнятих постанов. Цей висновок підтверджується фактами. Так, 18 березня 1921 р. президія УРНГ прийняла рішення про об'єднання підприємств хімічної, содової та скляної промисловості Донецького басейну в трест «Склосода», а 27 березня — створити трест «Південліс» для розробки лісових ресурсів Волинської, Київської, Чернігівської та Кременчугської губерній і включити його до складу тресту «Дніпроліс». Тоді ж було визнано за доцільне організувати Український та Південно-Український трести сільськогосподарського машинобудування.

Організація трестів у промисловості ставила собі за мету передусім вдосконалити управління промисловістю, а не реформувати промисловість. Нові об'єднання були трестами нового типу, які відрізнялись від попередніх радянських трестів значною самостійністю в оперативно-господарській діяльності та тим, що працювали на засадах госпрозрахунку.

Процес трестування був складним і суперечливим. Необхідно було відібрати підприємства, які увійшли б до тресту, визначити подальшу долю тих підприємств, які підлягали передачі в оренду тощо. Чітко відпрацьованої програми перебудови управління промисловістю в московського, а тим паче в республіканського, керівництва, не було. В резолюції XII з'їзду партії «Про промисловість» констатовалося, що перехід від політики «воєнного комунізму» до нової економічної політики здійснювався методами воєнного комунізму. Групування підприємств, розподіл їх по трестах, розподіл між останніми палива, сировини й продуктів харчування дуже часто були непродуманими, бюрократичними. Процес трестування дуже швидко набув стихійного характеру і нагадував кампанію. Нашвидкоруч ліквідовувалися главки, обривалися зв'язки між виробниками та управлінськими структурами, до уваги не бралися економічні зв'язки між виробниками. Був порушений один з основних

економічних законів перехідного періоду — закон економічного упадкування.

На процес трестування промисловості негативно впливала непослідовність політики більшовиків у здійсненні реформи організації промисловості. Якщо у серпні 1921 р. були прийняті декрети, які визначали принципи організації промисловості (перехід об'єднань на основі госпрозрахунку і діяльність в умовах ринку), то 27 жовтня 1921 р. був прийнятий декрет РНК про вільну реалізацію продукції підприємствами, що були зняті з державного постачання. Згідно з цим декретом, підприємства були поділені на дві категорії: 1) підприємства, що перебувають на державному постачанні і 2) підприємства, позбавлені будь-яких видів державного постачання. До першої категорії були віднесені підприємства тих галузей промисловості, продукція яких йшла на постачання армії або відбудову основних галузей промисловості — оборонної, вугільної, металургійної та нафтової. До другої категорії — кондитерські та тютюнові фабрики, заводи сільськогосподарського машинобудування, підприємства по виготовленню скляного та металевого посуду тощо.

Реформа управління українською промисловістю розпочалася влітку 1921 р. і завершилась весною 1923 р. Цей період початковим етапом запровадження нової економічної політики в промисловості, протягом якого вона була організована в трести, хоча процес організації трестів тривав постійно, аж до їх реорганізації в 1929 р.

У другому підрозділі робиться акцент на організацію нових трестів в 1923–1927 рр., коли неп досяг свого zenіту. Показано, що трести організовувалися на основі декрету від 10 квітня 1923 р., який встановлював державну регламентацію господарської діяльності. Було прийнято низку документів, що встановлювали порядок організації та реєстрації нових трестів. У цей час посилились вимоги щодо організації трестів. Значна увага приділялась місцевим трестам, роль яких з відбудовою промисловості значно зросла. Вони в основному забезпечували ринок товарами масового споживання, були мобільнішими та оперативнішими на ринку.

У 1925 р. система управління і організації промисловості зазнала певних змін, викликаних адміністративно-територіальною реформою. В Україні замість дев'яти губерній було утворено сорок одна округа і тому зникла потреба у губраднаргоспах. Управління промисловістю місцевого значення перейшло від губраднаргоспів до відділів місцевої промисловості окружвиконкомів. З'явилися губернські трести, підприємства яких перебували в декількох округах. Тому, ВРНГ УСРР 17 березня 1925 р. прийняла постанову, в якій визначала принципи реорганізації місцевих трестів. У ній, зокрема, зазначалось, що відповідно до основних завдань

адміністративної реформи по децентралізації управління у різних галузях господарства, вважати необхідним провести розподіл підприємств місцевої промисловості.

Згідно з цією постановою низка місцевих трестів була об'єднана з республіканськими і лише декілька трестів, підприємства яких були розташовані у декількох округах, отримували статус республіканських.

У цьому підрозділі звертається увага на негативний вплив на систему управління і організацію промисловості неврегульованості підпорядкування трестів господарським органам республіки і центру. За принципом підпорядкованості трести поділялись на три категорії: союзні, республіканські та місцеві.

Щоб спростити систему управління промисловими трестами союзного підпорядкування, законодавство передбачало передачу управління такими трестами республіканським органам. Так, правління Центрального управління державної промисловості (ЦУДПром) ВРНГ СРСР за підписом Г. П'ятова видало доручення на управління Південним машинобудівним трестом ВРНГ УСРР. Згідно з дорученням, ВРНГ УСРР здійснювала повне керівництво трестом: призначала правління і ревізійні комісії тресту з наступним затвердженням в ЦУДПромі, будь-які стосунки ПМТ з ЦУДПромом, як і ЦУДПрому з трестом, здійснювались лише через ВРНГ УСРР. Звіти, баланси, кошториси, виробничі програми, рішення правління тресту про вступ до синдикату, акціонерних товариств вносились правлінням тресту на розгляд ВРНГ УСРР і затверджувались ЦУДПромом. Зміна статуту тресту, основного капіталу, витрати резервного капіталу, розподіл прибутків тощо дозволялося ЦУДПромом за поданням ВРНГ УСРР. Непорозуміння й суперечки між ЦУДПромом та ВРНГ УСРР вирішувались дуже просто, оскільки перший залишав за собою право затверджувати або скасовувати розпорядження та постанови ВРНГ УСРР.

У третьому підрозділі показано подальший процес трестування, який виразився в основному у намаганні трестів підпорядкувати собі якомога більше підприємств. Відбувався процес подальшої централізації промисловості. Нове положення про трести, яке було прийняте 29 червня 1927 р., істотних змін у процес організації промисловості не внесло.

У третьому розділі розкривається суть та значення системи управління промисловістю та місце в ній тресту. Проводиться аналіз розвитку науки про управління промисловими підприємствами, оцінюються погляди керівників партії та держави на систему управління промисловістю, показано їхній обмежений класовий підхід до цієї справи. На цій основі розкривається система взаємовідносин між трестами та ви-

щими господарськими органами (ВРНГ СРСР, ВРНГ УСРР, Держплан, РПО, Укрекономнарада), показується їхній вплив на положення тресту в системі управління промисловістю. На багатьох прикладах показано, що ВРНГ повністю регламентувала господарську діяльність трестів. Правління позбавлялось можливості на свій розсуд розпоряджатися прибутками, резервним капіталом, вносити під заставу основні фонди тресту, тобто позбавлялося права виступати повноцінним партнером на ринку. А це, в свою чергу, обмежувало обсяги ринку. Наводиться схема управління українською промисловістю.

Організаційна структура та управління промисловістю мали низку недоліків. У резолюції II з'їзду представників промисловості, торгівлі та транспорту, який відбувся у травні 1924 р., до цих недоліків віднесено: «1) функції державного контролю і регулювання недостатньо розмежують функції безпосереднього господарсько-оперативного управління; 2) функції державного регулювання промисловості і торгівлі органів промисловості зосереджені в різних наркоматах; 3) державні промислові підприємства дуже обмежені в майновому відношенні, особливо у сфері розпорядження деякими частинами свого основного капіталу; 4) державний контроль над промисловими і торговими об'єднаннями зосереджений не в одному, а в низці державних органів, чим і зумовлена надзвичайна складність та різноманітність звітності; 5) організаційні форми державної промисловості та її взаємовідносини з регулюючими органами, з одного боку, і з торгуючими організаціями, кооперативами і приватним ринком, — з іншого, недостатньо регулюються чинним законодавством».

У другому підрозділі розкривається схема управління тресту. Показано, що структура тресту залежала від низки факторів, тісно пов'язаних з особливостями тієї чи іншої галузі промисловості, її вплив на ефективність роботи тресту тощо. Згідно декрету від 10 квітня 1923 р. всю адміністративно-господарську й фінансово-торгову діяльність тресту здійснювало правління тресту. Воно призначалось на один рік відповідним раднаргоспом у кількості від 3 до 5 чоловік, включаючи голову правління. В окремих випадках могли призначати замість правління одноособово керуючого трестом. Такими трестами були «Оліятрест», «Текстильтрест», «Махортрест» та інші. У великих трестах правління складалося з п'яти чоловік. Кожен із членів правління відповідав за свою ділянку роботи (виробництво, реалізація, постачання тощо).

До компетенції правління тресту належали: організація виробництва й керівництво діяльністю усіх виробничих одиниць (закладів), що

входять до тресту; влаштування каси і діловодства, ведення звітності за системою подвійної бухгалтерії, а також складання звіту, балансу, кошторису, виробничого плану й плану дій; зарахування та звільнення службовців і робітників; купівля–продаж майна, якщо вона не входила до компетенції раднаргоспу; оренда складів та приміщень; страхування майна тресту; видача і прийняття до платежу векселів та дисконт векселів, які надходять на ім'я тресту; видача доручень; здійснення на основі законів придбання, відчуження, здачі в оренду і під заставу будівель; орендування допоміжних підприємств терміном до 6 років; прийняття замовлень та інші дії, якщо вони не входять до компетенції раднаргоспу.

Кожен трест мав свої особливості і специфіку щодо побудови апарату правління. Це залежало від галузі промисловості, підпорядкування, особливостей виробництва тощо. Прості й нечисельні апарати правління мали трести харчової та легкої промисловості. Більш складна структура управління була у великих трестах, особливо союзного підпорядкування. Так, якщо апарат «Оліятресту» складався всього з трьох відділів, то трест «Донвугілля» нараховував десятки відділів, до яких, у свою чергу, входили численні підвідділи, бюро тощо.

Структуру апарату (кількість управлінь, відділів, підвідділів, відділень, бюро, представництв тощо) створювали самі правління трестів, але і тут вони значно залежали від раднаргоспів. Можливо, у якийсь момент трести почали роздувати апарат правління, виходячи за економічно доцільні межі. Однак, у цій справі вони теж залежали не тільки від своєї волі. Збільшення різних форм звітності вимагало й роздування штатів різних відділів, бюро тощо.

Про те, що апарати правління трестів швидко збільшувалися може свідчити ускладнення структури та зростання чисельності апарату правління «Укртрестсільмашу». Якщо у 1924 р. апарат правління тресту складався з двох управлінь — комерційного й технічного, до яких входили відділи постачання, збуту, лісний, бухгалтерія, виробничий, технічно-нормувальний, експлуатаційно-підготовчий, калькуляційний та статистичний, то у серпні 1927 р. він включав 12 відділів, які мали більше, ніж три десятки підвідділів, бюро, секцій, тощо. Таке швидке зростання штатів апарату правління було викликане, з одного боку, зростанням виробництва й ускладненням технічно-виробничої та комерційно-фінансової діяльності трестів, а з другого — свідчило про наближення кризи трестівської системи управління, її недосконалість і неможливість реагувати на зміни у промисловості.

Значну увагу приділено взаємовідносинам між трестами і підприємствами. Трести, значною мірою успадкувавши главкістські

методи управління, не змогли повністю відмовитись від «спадщини воєнного комунізму», а підприємства (заводоуправління, спеціалісти і колектив) були позбавлені будь-якої ініціативи і змушені працювати в умовах повної залежності від тресту.

На першому етапі трестування не було чітко визначених норм взаємовідносин тресту й підприємства. Вони визначалися «Положенням про організацію трестів промислових підприємств» та статутами трестів. Оскільки правління тресту отримувало згідно з «Положенням» і статутом майнові права на заводи, що входили до тресту, права технічного обладнання (переобладнання) підприємств, забезпечення матеріалами, сировиною та збуту товарів, то роль заводууправління зводилась до виконавчих функцій.

Правова невизначеність підприємств, що входили до тресту, ставила заводууправління (в особі директора закладу) у безправне становище. Це неминуче викликало зростання напруженості між правлінням тресту та заводууправлінням. Ця напруженість проявлялась у дискусіях на сторінках центральної і республіканської преси. За свідченням учасників дискусій та архівних матеріалів директор підприємства опинявся в безправному становищі при великих обов'язках, що покладалися на нього. Щоб звільнитися з-під непосильного тягару трестів, директори вимагали корінної зміни принципів організації управління заводами і фабриками.

Дискусія справила відповідний вплив на господарські органи. Саме з огляду на неї 15 березня 1924 р. ВРНГ УСРР прийняла постанову, згідно з якою трести мали право надавати підприємствам більше самостійності при заготівлі сировини та реалізації продукції. Деякі трести легкої та харчової промисловості почали надавати своїм підприємствам можливість самостійно заготовляти на ринку сировину, паливо, матеріали; частково реалізовувати свою продукцію. Однак підприємства так і не отримали права розпоряджатися хоча б частиною своїх прибутків.

Директор підприємства мав досить обмежені права у здійсненні управлінських функцій. На основі перспективних планів тресту він розробляв і надавав правлінню на затвердження проекти виробничих програм, розклад календарних термінів їх виконання, кошториси, баланси тощо. Директор зобов'язаний був виконувати всі замовлення тресту. У випадку збитковості замовлень він міг обмежитись лише заявою на ім'я правління тресту. Заклад повністю відповідав за виробничу, фінансову та оперативну діяльність. Постачання основними матеріалами, паливом, сировиною, забезпечення обіговими засобами, коштами на проведення ремонтів тощо здійснювало правління тресту. Реалізацію продукції заводу забезпечувало правління тресту та його торгові органи. Заводоуправління

могло з дозволу тресту замовляти у невеликій кількості допоміжні матеріали, реалізовувати частину продукції, самостійно виконувати замовлення на суму, визначену трестом. Правда, дрібні замовлення, що не вимагали великих затрат, могли прийматись без попереднього узгодження з трестом.

Після видання «Положення про державні промислові трести» від 29 червня 1927 р. взаємовідносини між трестом і підприємством, а також права директора на управління заводом визначались особливим положенням про управління підприємством. Це положення розроблялося з участю директора і затверджувалось правлінням тресту. Директор і надалі керував підприємством за дорученням тресту. Тепер він отримав значно більше прав. До його компетенції входило забезпечувати середній і дрібний капітальний ремонт, побіжний ремонт, встановлення невеликих машин і допоміжного обладнання в межах кошторису, затвердженого правлінням тресту. Він міг за дорученням тресту відкривати розрахунковий рахунок тресту в кредитних установах, видавати й пред'являти векселі, отримувати позику під продукцію підприємства сировиною і матеріалами та реалізацію продукції, укладати договори куплі-продажу, оренди тощо. З цього видно, що директор мав значні повноваження. Вони фактично створювали всі умови для запровадження госпрозрахунку.

Але повної самостійності у фінансовій та комерційній діяльності підприємство не отримало. Трест і надалі залишався юридичною особою, правління тресту будь-коли могло позбавити директора його повноважень. За трестом зберігалось право здійснювати всі торгові операції й розпоряджатися прибутком. Підприємства не могли працювати з прибутком, оскільки зобов'язані були відпускати трестам продукцію за собівартістю.

У четвертому розділі основну увагу приділено аналізу госпрозрахунку, фінансуванню та кредитуванню трестів, проблемам раціоналізації виробництва тощо.

В основу господарської діяльності трестів було покладено принцип господарського розрахунку, суть якого зводилася до того, що підприємства могли співвимірювати затрати і результати виробництва. Ідея госпрозрахунку в перші роки непу розвинулась в ідею комерційного розрахунку.

Але не всі трести могли працювати з прибутком. Тому з самого початку запровадження нової економічної політики промислові трести поділилися на так звані комерційні та бюджетні. Однак, комерційні трести були неспроможні давати доходи, як це передбачав П. Богданов, щоб утримувати «некомерційні» трести. Через це держава вдалася до емісії,

щоб покрити потребу в обігових коштах «некомерційних» трестів. Після обмежень грошового обігу зразу ж постала проблема формування відповідних оборотних фондів. Трести могли функціонувати лише за умови нагромадження у державній скарбниці грошових засобів, які б мали товарне покриття. Але держава протягом 1921–1922 рр. формувала кошти скарбниці на 60%, використовуючи емісію «совзнаків», які не мали товарного покриття. Кількість «совзнаків», що емітувалися в обіг Центральною бюджетною прихідно-розхідною касою ВРНГ досягла до листопада 1922 р. 1217883 млрд руб., почавши свій ріст з 862,8 млрд руб. наприкінці 1920 р.

Зроблено аналіз важливої проблеми діяльності трестів — співвідношення діючих та законсервованих підприємств, що входили до тресту. За нашими підрахунками, на 1 жовтня 1922 р. у 18 трестах республіки (без вугільної промисловості) нараховувалося 650 підприємств і з них працювало лише 218 (33,5%). Особливо велика кількість недіючих підприємств була у гірничій промисловості та в деяких трестах харчової промисловості. Так, у Південнорудному тресті на цей час працювало 4 (6,2%) з 64 підприємств, в УДКП — 233 (12,6%) з 1861, у «Спирттресті» — 15 (1,1%) з 148 та «Цукротресті» — 69 (35,2%) з 196 підприємств.

Із запровадженням непу у зв'язку з переходом трестів на госпрозрахунок змінюється державне фінансування промисловості, а трести поступово відокремлюють господарські операції від державного бюджету. Першим законом, що визначав порядок фінансування промисловості на початковому етапі непу, був наказ РНК РСФРР «Про проведення в життя основ нової економічної політики». Наказ дозволяв з метою доповнення того, що виділяється державою, реалізовувати частину продукції на ринку. До цього додамо, що економічна і юридична природа трестів на початках була незрозумілою, а фінансова система відзначалася двояким характером. Статути трестів передбачали задоволення фінансових потреб шляхом кошторисного фінансування та використання прибутків, отриманих від реалізації продукції.

Якщо у республіканських трестах переважало комерційне кредитування по дисконту векселів, а значить, і збільшенні оборотних засобів, то в загальнодержавних — кредитування на капітальні роботи. Загальнодержавні трести, на відміну від республіканських, мали ще одне джерело фінансування — бюджетне і банківське довготермінове кредитування.

Напружене фінансове становище трестів могло б бути значно кращим, якби не жорстка централізована система управління і безправ'я заводууправління. Фінансування заводів повністю залежало від фінан-

сового стану і фінансової політики тресту. Значне поліпшення фінансового стану могло відбуватися завдяки виконанню підприємством місцевих замовлень, які були б вигідні. Але оскільки трест мав виключне право забезпечувати підприємства сировиною, матеріалами, паливом, то він відповідно до плану міг встановлювати розміри замовлень. Правда, деякі трести надавали своїм підприємствам право приймати замовлення самостійно, але їх було дуже мало та й самі підприємства не завжди брали на себе ініціативу.

Основну частку фінансування трести отримували з оборотних засобів. Оборот капіталів мав надзвичайно велике значення для фінансування промисловості. Так, прискорення обороту лише на один день було рівнозначним прямому зростанню засобів республіканських трестів на 940 тис. руб. і загальнодержавних — на 1550 тис. руб. На нашу думку, розвиток трестів відбувався завдяки обороту капіталів, що протягом 20-х років постійно зростає.

З фінансуванням промисловості дуже тісно пов'язувалась проблема нагромадження в трестах. Починаючи з 1925 р., більшість трестів вже могли нагромаджувати кошти для розширення виробництва й здійснення реконструкції. Але, згідно із законодавством, прибуток трестів повністю вилучався державою. Як правило, держава передавала ці прибутки на розвиток важкої промисловості, а трести легкої промисловості, які нагромаджували капітали, були позбавлені можливості проводити реконструкцію виробництва. Прибутки трестів розподілялись президією ВРНГ УСРР між трестами у вигляді кредитів на капітальне будівництво, розширення виробництва та соціальні потреби. Фактично ВРНГ УСРР відігравала роль розподільчого механізму прибутків. Якщо у ринковій економіці є саморегулюючий механізм перерозподілу прибутків, то в господарському механізмі непу він був відсутній. Тут існувала система адміністративного перерозподілу прибутків.

На стан виробництва істотно впливала собівартість продукції трестів. Якщо у 1924/25 р. після кризи цін помічається пошвавлення виробництва і, навіть, у деяких трестах — зниження собівартості, то вже у наступному 1925/26 р. собівартість у всіх трестах підвищується. Цей процес набув досить загрозливих розмірів і насторожив господарські органи. Починають вживатися заходи (в основному адміністративного характеру) для зупинення зростання собівартості. 17 вересня 1926 р. голова ВРНГ СРСР В. Куйбишев був змушений звернутись до правлінь трестів із спеціальним листом, в якому зазначав, що «на рівень собівартості 1925/26 р. безпосередньо вплинули подорожчання сільськогосподарської сировини, переважання росту заробітної плати над ростом продуктивності

праці, підвищення податків і акцизів... залізничних тарифів, зростання пені та значне збільшення поточних ремонтів у зв'язку із зношеністю устаткування...». Крім того, він вказав на низку причин суб'єктивного характеру, а саме: «нераціональне ведення господарства, зниження трудової дисципліни, недостатнє налагодження всього виробничого процесу та недостатнє втілення в життя режиму економії». Вихід з такого становища він вбачав у посиленні адміністративних заходів з боку органів ВРНГ щодо трестів і вимагав від новоутворених головних управлінь та комітетів, бюро цін, звітно-ревізійних управлінь посилити контроль за складанням калькуляцій у трестах і негайно повідомляти президію ВРНГ про порушення.

Нагромадження у трестах було тісно пов'язане з відбудовою основного капіталу. Якщо випуск валової продукції у 1926/27 р. перевищив довоєнний, то основний капітал був відновлений лише в республіканських трестах. Загальносоюзні та місцеві трести ще не відновили свій капітал, хоч випуск валової продукції і перевищував довоєнний рівень.

Важливе місце у господарській діяльності трестів займала раціоналізація виробництва. Під раціоналізацією виробництва в 20-х роках розуміли дуже широкий спектр питань: від вдосконалення управління до обладнання новою технікою і використання нових технологій.

Підприємства, що входили до складу трестів, були погано обладнані. Тому правління трестів з самого початку звернули основну увагу на проведення низки раціоналізаторських заходів. Внаслідок концентрації виробництва скорочувалася номенклатура виробів з метою спеціалізації заводів на певних товарах, які користувалися попитом серед населення. Проводячи спеціалізацію заводів, більшість правлінь трестів спрямовують основні зусилля на раціональне використання та завантаженість обладнання для масового виробництва однопитної продукції та запровадження досконалих методів виробництва. Прикладом може служити «Укртрестсільмаш», на заводах якого в довоєнний час випускалося 850 моделей сільськогосподарських машин. У 1923/24 р. кількість машин було скорочено до 117, а в 1924/25 р. — до 93 моделей.

Особливо велика увага приділялася проблемам раціональної організації управління та виробництва в межах окремого підприємства. Цими проблемами займались Є. М. Альперович, М. І. Васильєв, М. С. Лавров, І. В. Рабчинський, П. Ф. Симонов, Г. Х. Хайман та інші.

Щоб покращити раціоналізаторську роботу, в трестах створювались особливі раціоналізаторські органи — консультаційні, планові, організаційні бюро. Вони входили до структури апарату тресту, підпорядковувались голові правління, але не мали адміністративних функцій.

До їхніх обов'язків належала розробка рекомендацій щодо вдосконалення системи організації і управління виробництвом.

Починаючи з 1927/28 р., ВРНГ УСРР вперше зобов'язала трести поставити раціоналізаторську роботу на планову основу. При цьому трести намагаються вести систематичний облік ефективності раціоналізаторських заходів. Але це була, мабуть, одна з ділянок діяльності трестів, яка не зовсім піддавалася плануванню. Часом прагнення ВРНГ УСРР до всеохоплюючого планування не давало бажаних результатів. Так, план раціоналізаторських робіт трестами був повністю зірваний. Лише два трести («Укртютюнтрест» і «Укрмахортрест») наблизились до запланованого, виконавши завдання відповідно на 97 і 85%.

Раціоналізація виробництва в трестах здійснювалася за такими напрямками: поліпшення обладнання (технічних засобів і основного капіталу), поліпшення паливно-енергетичної системи, організація виробництва і його обслуговування, раціоналізація праці, техніки безпеки і охорона праці, поліпшення виробничих процесів і методів обробки, удосконалення організації загального управління. Починаючи із 1926/27 р., ВРНГ УСРР дозволила трестам виділяти значні кошти на щойно згадані заходи. Витрати на раціоналізацію давали значні ефекти, які зростали з року в рік. Так, у 1926/27 р. 14 республіканських трестів витратили 2 042 тис. руб. на раціоналізацію виробництва, то вже в наступному році було витрачено 3 536 тис. руб. Одночасно зросла ефективність від вкладених коштів із 4 613 тис. у 1926/27 р. до 7 329,9 тис. руб. у 1927/28 р.

У п'ятому розділі основна увага приділена діяльності трестів на ринку. В основному це реалізація виробленої продукції та заготівля сировини, матеріалів тощо. В роки нової економічної політики була відновлена ринкова інфраструктура, без якої нормальне функціонування ринку неможливе.

У першому підрозділі дисертації детально розглядається проблема взаємовідносин між трестами та синдикатами. Організація синдикатів ставила за мету полегшити роботу трестів на ринку, звільнити їх від невиробничих функцій, зосередивши їхню увагу на виробництві та відбудові промисловості.

Місце і роль синдикатів у господарській діяльності трестів були досить суперечливими. Не всі синдикати однаково впливали на трести. У літературі того часу синдикати переважно оцінювались як такі, що «були покликані допомогти промисловості оволодіти стихією ринку, з'ясувати місткість, обмежити виробництво і створити нормальні умови для роботи трестів... Вони створили більш-менш нормальні умови для роботи трестів,

довели збиткові ціни трестів до прибуткових, зуміли регулювати розміри виробництва в приблизних межах місткості ринку. Ніякі інші організації адміністративного типу, крім синдикатів, в цей період досягти таких результатів не могли»

Синдикат розмежував між трестами райони збуту і заготівель, приймав і розподіляв замовлення, встановлював найбільш раціональні умови збуту товарів і заготівлі матеріалів, палива тощо, встановлював ціни на сировину, готову продукцію з метою розширення виробництва і споживання, визначав асортимент виробів, необхідних для задоволення ринку, і розподіляв їхнє виробництво між членами синдикату. Синдикатам надавалося право виходити на зовнішні ринки, організувати допоміжні виробництва, необхідні для торгівлі та заготівельної діяльності, об'єднувати і погоджувати діяльність трестів у галузі фінансування та кредитування.

Синдикати користувались підтримкою ВРНГ СРСР, особливо у взаємовідносинах з республіканськими й губернськими трестами. Тому, вже у середині 20-х років помічається тенденція до всебічного втручання синдикатів не лише у торгівлю, а й у господарсько-оперативну та фінансову діяльність трестів. Таке втручання найчастіше здійснювалось у формі диктування трестам умов виробництва, шляхом розподілу між трестами державних дотацій і банківських позик, укладанням генеральних угод зі споживачами із наступним їхнім розподілом між трестами, у формі концентрації виробництва, монополізації сировинного постачання та встановлення цін. Викликає значні сумніви доцільність існування синдикатів у важкій промисловості. Як ми вже констатували, більшість трестів важкої промисловості працювали на держзамовлення і були фактично виведені поза сферою ринку. Поряд із синдикатами існували при РПО та УЕН особливі комітети по розподілу замовлень, тому необхідності в існуванні цих синдикатів не було.

Залежність трестів від синдикатів відчувалась не лише у збуті готової продукції та забезпеченні сировиною, а й у фінансуванні та оперативній діяльності. Центральні органи різними способами намагались примусити ВРНГ УСРР та українські трести вступати до синдикатів, і одним з таких дійових способів було обмеження їх в обігових коштах. Так, у 1925 р. питома вага українських трестів у загальносоюзній промисловості становила 26% за основним капіталом, і лише 17% — за оборотним. Водночас, основний капітал українських трестів становив 781,9 млн руб., а союзних — 3005 млн руб., оборотний капітал — відповідно 275,8 млн і 1635 млн руб. Тобто оборотний капітал становив в українських трестах 35%, а в загальносоюзних — 55%.

Проаналізована самостійна діяльність трестів на ринку, де вони діяли через систему власних апаратів, представництв тощо. Реалізацію своєї продукції трести здійснювали по-різному, залежно від галузі промисловості. Більшість трестів важкої промисловості вимушені були виконувати замовлення державних органів, тому вони могли реалізовувати лише ту частину продукції, яку вони випускали понад держзамовлення.

Самостійна торгова діяльність трестів мала певні негативні сторони. Утримання торгових установ для трестів було досить накладним. Так, торговельні витрати «Хімвугілля» на 1924/25 р. були заплановані у сумі 2 632 тис. руб. Тому правлінню тресту президією ВРНГ УСРР було запропоновано скоротити торгові витрати не більше, ніж на 4% від загальної вартості маси проданих товарів. Також було запропоновано майже всім трестам скоротити витрати на торгові операції. За пропозицією президії ВРНГ УСРР трести вимушені були взагалі закрити свої торгові установи. Зокрема, після виходу «Укртрестсільмашу» із синдикату його торговий апарат був злитий з товариством «Село-Техніка», і правлінням тресту було укладено договір з «Держсільскладом». Завдяки такій реорганізації були знижені ціни у розмірі комісійних відрахувань синдикатові.

Важливим партнером для трестів були кооперативні організації, а для багатьох з них вони були основними споживачами продукції. Навіть для трестів, які працювали в основному на держзамовлення, вони були важливим партнером. На відміну від синдикатів, кооперативні організації були дуже зручними й вигідними контрагентами, оскільки не могли впливати або втручатися в господарську діяльність трестів. Можна вважати, що кооперативні організації були зразком співпраці з державними підприємствами, оскільки вони найбільш оперативно реагували на зміни кон'юнктури ринку, були як споживачем, так і постачальником трестів.

Співпраця трестів та кооперативних організацій залежала від специфіки виробництва. Так, у 1924 р. трест «Південсталь» реалізував майже 0,9 млн пудів своєї продукції кооперативним товариствам «Вукоопспілка», «Сільський господар», «Кубспілка», «Ювельспілка», «Центробілспілка», «Кубселянспілка» та ін. У загальному обсязі реалізованої продукції це було всього 2,1%. Збут цього тресту через кооперацію коливався по роках із загальною тенденцією до підвищення фізичних обсягів при зниженні дольової участі. Для деяких трестів кооперативні організації були основним споживачем продукції. Зокрема, роль кооперації в реалізації цукру постійно зростала. Якщо в 1926 р. її доля в збуті «Цукротресту» становила 5,9%, то в 1927 р. вона сягнула 70%.

Цукротрест зменшив свій торговий апарат через те, що заключав генеральні угоди з кооперативними організаціями. Так, якщо на 1 жовтня 1926 р. трест мав 26 контор та 274 агенства, то через рік — усього 16 контор та 138 агенств. У результаті вжитих організаційних заходів щодо співробітництва з кооперацією, торгові витрати «Цукротресту» зменшились у 1927 р. на 25% (з 7597 тис. до 5659 тис. руб.).

Тісний зв'язок з кооперацією підтримували місцеві трести, оскільки вони об'єднували підприємства легкої та харчової промисловості, тобто працювали разом із сільськогосподарським виробником. З іншого боку, місцеві трести, як правило, виробляли продукцію масового споживання в основному для сільського споживача. Негативну роль у налогодженні зв'язків між місцевими трестами та кооперативними організаціями відігравали синдикати, які намагалися монополізувати ринок і взяти під свій контроль трести місцевої промисловості. Крім того, планова політика розподілу кредитів не дозволяла кооперативним організаціям користуватися кредитами банків.

Обмежені можливості в отриманні кредитів привели до виникнення досить специфічної форми торгівлі, при якій посередниками виступали банки. Між банками і трестами укладалися угоди, згідно з якими за отриманий кредит трести розраховувалися готовою продукцією.

У шостому розділі розкривається роль людського фактора у промисловості. Підкреслюється, що одним із істотних недоліків забезпечення трестів керівними кадрами і спеціалістами було те, що з самого початку більшовики підбирали кадри не за діловими якостями та професійною придатністю, а за політичними уподобаннями і відданістю режиму. На найвищі господарські посади призначались, як правило, партійні діячі, активні учасники революції та громадянської війни. Але «висока політична свідомість» і «революційність» були недостатніми рисами для ведення господарства, і приносили скоріше шкоду, ніж користь.

Призначення на керівні господарські посади українських трестів здійснювали президія ВРНГ СРСР і ВРНГ УСРР. Але ці призначення відбувалися під безпосередньою опікою організаційно-розподільного відділу ЦК РКП(б) та обліково-розподільного відділу ЦК КП(б)У. Вони уважно стежили за тим, щоб відсоток членів партії в управлінні промисловістю постійно зростав. Хоч більшовики й визнавали, що «поряд із партійними і соціальними якостями не менше значення для успішного управління трестом мають і ділові якості», водночас наголошували, що «не може не фальшивити трестівська машина, якщо в ній майже відсутній комуністичний елемент». Відсутність комуністичного елемента вважалась

недопустимою і «апарати трестів потрібно в достатній мірі наситити комуністами». Хоч деякі більшовики виступали проти надмірної опіки партії у справі забезпечення промисловості керівними кадрами, перемогла тенденція посилення впливу партії у цій сфері.

Нестача керівних кадрів промислових трестів почала гостро відчуватися в другій половині 20-х років, коли почалося масове «розконсервування» підприємств. Вражає зростання чисельності правлінь трестів та директорського корпусу. Так, якщо на 1 вересня 1925 р. загальна кількість членів правлінь, що підпорядковувались ВРНГ УРСР, становила 66 чоловік (з них комуністів — 62), то вже через місяць їх було 93 (з них комуністів — 54). Так само швидко зростала кількість керівників підприємств: на 1 вересня 1925 р. їх було 262 чоловіки (з них 213 — комуністи), а на 1 жовтня — 378 (з них комуністів — 267). Привертає увагу досить низький відсоток українців у керівному складі та його подальше зниження. Так, за один місяць кількість українців у правліннях трестів зменшилася з 13 до 10 членів при загальному зростанні кількості членів правління з 66 до 93 чоловік; чисельність директорів підприємств збільшилася з 67 до 88 чоловік, але відсоток українців у загальній кількості зменшився з 25,4% до 23,2%.

У другому підрозділі розглядається проблема забезпечення промисловості спеціалістами. Було встановлено три шляхи вирішення цієї проблеми: залучення «старих спеціалістів»; підготовка «нових спеціалістів» з робітників і селян; запрошення іноземних спеціалістів. Негативно впливало на вирішення цієї проблеми таке явище, як «специїдство». На матеріалах архівів, які вперше залучені до наукового обігу, показано різні методи тиску на спеціалістів та негативний вплив цього явища на виробництво, розкрито роль трестів у підготовці спеціалістів.

Запровадження госпрозрахунку і націленість трестів на одержання прибутку поставили на порядок денний розв'язання проблеми — робітник і роботодавець (трест). Виникло побоювання, що «в погоні за економією окремі госпоргани можуть дійти і до «господарської» форми експлуатації». Ця проблема була на порядку денному XI партійного з'їзду (1922 р.) який, з одного боку, звернув особливу увагу трестів на необхідність підвищення продуктивності праці та її прибутковості, з другого — зобов'язав профспілки захищати інтереси трудящих, сприяти поліпшенню їхнього матеріального становища, і водночас «вести вперту боротьбу» за неухильне зміцнення трудової дисципліни і підвищення продуктивності праці.

Основну роль у регулюванні умов праці, заробітної плати та інших

важливих питань найму робітників повинні були відігравати колективні договори, які уклалися між трестами і профспілковими органами. У серпні 1922 р. було видано декрет РНК РСФРР, який визначив порядок укладання і реєстрації колективних договорів, а також максимальний термін укладання договору (1 рік). Статті договору, що погіршували умови праці або матеріальне становище робітників, визнавались не дійсними. Основним законодавчим актом, що регулював умови праці робітників, був Кодекс законів про працю, прийнятий на IV сесії ВЦВК IX скликання у листопаді 1922 р. В Україні цей кодекс був прийнятий пізніше. Кодекс встановлював певний мінімум трудових гарантій для робітників і службовців, допускав можливість їх розширення у трудовому або колективному договорі. Кодекс законів про працю включав постанови про: колективні і трудові договори, правила внутрішнього розпорядку, норми виробітку і винагороди за працю, гарантії заробітної плати й різні випадки виплат робітникові компенсацій (за ненаданий спецодяг, відпустку тощо), робочий час і час відпочинку, учнівство, особливі умови праці жінок та неповнолітніх, охорону праці та соціальне страхування, профспілки та про вирішення трудових конфліктів.

Протягом 20-х років в Україні була створена мережа шкіл фабрично-заводського учнівства, які утримувалися трестами. Це дозволило трестам вирішити проблему забезпечення підприємств кваліфікованою силою. Але у цій справі були теж недоліки, які детально розглядаються у дисертації.

ВИСНОВКИ

Дослідження проблем промислових трестів України періоду нової економічної політики дозволило зробити такі висновки й узагальнення:

- запровадження нової економічної політики у промисловості України відбувалося у складних політичних та економічних умовах, що було викликано протиріччями між економічною політикою, яку здійснювали більшовики, та об'єктивними закономірностями функціонування ринку;

- запровадження нової економічної політики розпочалося з реорганізації системи управління промисловістю та організацією промислових об'єднань (трестів). Це був складний процес організації промисловості, яка змушена була працювати в умовах ринку, співвимірювати затрати та результати виробництва;

- основним принципом діяльності промислових трестів в умовах ринку був господарський (комерційний) розрахунок. Але цей принцип не був послідовно втілений у життя. З самого початку промислові трести

були поділені на трести, що фінансувалися з держбюджету, виконуючи держзамовлення, і трести, що працювали в умовах ринку. Всі трести були обмежені у парвах розпоряджатися прибутком, оскільки керівництво країни виходило з принципу — трести належать державі, відповідно й прибутки належать державі;

■ на основі вивчення та аналізу джерел встановлено, що процес трестування тривав протягом 20-х років, а не завершився у 1922 чи 1923 роках, як стверджували дослідження попередників. У ході трестування відбувався процес поступової централізації всієї промисловості і централістськими каталізаторами виступали трести, які намагалися встановити монополію на ринку. Їм в цьому сприяла держава, яка намагалася використати трести як найбільш вдалу форму встановлення контролю над промисловим виробництвом;

■ у роки нової економічної політики трест виступав основною ланкою управління промисловістю. Істотним недоліком трестівської системи управління було те, що виробничі підприємства (фабрики, заводи, шахти, рудники тощо) були позбавлені самостійності і змушені працювати під жорстким контролем правління трестів. Це сковувало ініціативу на виробництві, обмежувало зацікавленість низових ланок у результатах виробництва, породило рух «червоних директорів» за надання господарської самостійності підприємствам;

■ надання трестам економічної самостійності та переведення їх на госпрозрахунок дозволило значно поліпшити результати виробництва. Наростання виробництва відбувалося в умовах ринку, що сприяло відбудові промисловості, нагромадженню для реконструкції;

■ фінансування та кредитування промислових трестів відбувалося на принципово новій основі і дозволило підвищити відповідальність трестів, юридичних осіб, за господарську діяльність, працювати, враховуючи закономірності ринкового механізму;

■ господарська діяльність відбувалася в умовах формування ринкової інфраструктури, без якої трести просто не могли б вижити. Тому надання трестам господарської самостійності та переведення їх на госпрозрахунок могли бути успішними лише за умови формування ринкової структури (фінансово-кредитна та банківська система, фондові та товарні біржі, синдикати, кооперативні організації та приватна торгівля);

■ розкрито взаємозв'язок трестів та синдикатів, визначено роль останніх у діяльності трестів, показані позитивні та негативні аспекти діяльності синдикатів, помилки у здійсненні державою економічної політики щодо синдикатів, намагання підпорядкувати трести синдикатам;

■ правління трестів з метою підвищення ефективності виробництва велику увагу приділяло раціоналізації управління та виробництва, намагалося запровадити у свою діяльність передові досягнення світової (Тейлор, Файоль, Форд та ін.) та вітчизняної науки (Гастєв, Дунаєвський, Размирович та ін.);

■ важлива роль у визначенні впливу людського фактора на виробництво (забезпечення промисловості керівними кадрами, спеціалістами та кваліфікованими робітниками) належала трестам. Одночасно на цей бік діяльності трестів негативно впливала політика керівництва, заідеологізованість, різні кампанії тощо.

Практичне значення роботи зводиться до того, що позитивний історичний досвід непу можна використати сьогодні в умовах реформування економіки України. З багатьох аспектів, які можна було б використати в сьогоднішніх умовах, найбільш практичне значення можуть мати проблеми фінансування та кредитування промислових трестів, методи і способи запровадження наукових досягнень у справі управління та раціоналізації виробництва в життя, залучення іноземних спеціалістів до співпраці тощо.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНІ У ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:

1. Гринчуцький В. І. Промислові трести України в 20-ті роки. – К.: Наукова думка, 1997. – 180 с.
2. Україна і світ: історія господарства від первісної доби і перших цивілізацій до становлення індустріального суспільства: Навч. посібник для вузів / . – К.: Генеза, 1994. – 368 с.
3. Гринчуцький В. І. Управління державною промисловістю України у роки непу // Історія народного господарства та економічної думки. – К.: Інститут економіки НАН, 1997. – С. 22–31.
4. Гринчуцький В. І. Трести 20-х років // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Респуб. міжвідом. зб. наук. праць. – К.: Наукова думка, 1992. – Вип. 2. – С. 35–40.
5. Гринчуцький В. І. Промисловість в умовах ринку: досвід і уроки // Вісник НДІ «Проблеми людини». – Тернопіль, 1994. – Вип. 1. – С. 5–20.
6. Гринчуцький В. І. Трести в системі управління промисловістю України в 20-ті роки // Сторінки історії. – К.: Київ. політехн. ін-т, 1994. – С. 36–45.
7. Гринчуцький В. І. Запровадження нової економічної політики в промисловості України // Україна між двома світовими війнами: 36 статей. – Тернопіль: Терноп. приладобуд. ін-т, 1994. – С. 38–52.

8. Гринчуцький В. І., Горин М. Ф. З історії кон'юнктурних досліджень в Україні // Історія народного господарства та економічної думки України. – К.: Ін-т економіки НАН України, 1998. – Вип. 30. – С. 186–192. (Автору належить 0,25 д. а.)

9. Гринчуцький В. І. Державне регулювання промисловості в роки НЕПу // Вісник Тернопільського приладобудівного інституту. – 1996. – Вип. 1. – С. 52–58

10. Гринчуцький В. І. Промислові трести в Україні в роки НЕПу // Структурні зміни та інвестиційні проблеми української економіки: Матеріали III конгресу Міжнародн. української економічної асоціації. – К.: Ін-т економіки НАН України, 1997. – С. 124–127.

11. Гринчуцький В. І. Торгова діяльність трестів у роки нової економічної політики // Вісник Тернопільського державного технічного університету. – 1998. – Вип. 3. – Т. 1. – С. 56–65.

12. Гринчуцький В. І. Державне регулювання промисловості в роки непу // Перша міжвузівська конференція з актуальних проблем гуманітарних наук: Тези доповідей: (листопад 1995 р.). – Луганськ: Луганс. с.-г. ін-т, 1995. – С. 19.

13. Гринчуцький В. І. Трести і синдикати у роки нової економічної політики // Історія народного господарства та економічної думки України. – К.: Ін-т економіки НАН України, 1998. – Вип. 30. – С. 109–116.

14. Гринчуцький В. І., Марцінишин Г. Б. Проблеми фінансування промисловості в умовах ринку (з досвіду непу) // Фінанси України. – 1997. №6. – С. 112–118. (автору належить 0,4 д. а.)

15. Гринчуцький В. І. Промисловість України в умовах ринку: досвід і уроки непу // Прогресивні технології і обладнання в машино- і приладобудуванні: Тези доповідей першої науково-технічної конференції ТПІ (20–23 жовтня 1992 р.). – Тернопіль: Терноп. приладобуд. ін-т, 1992. – С. 3.

16. Гринчуцький В. І. Проблема фінансування і кредитування трестів України в роки НЕПу // Прогресивні матеріали, технології та обладнання в машино- і приладобудуванні: Тези доповіді другої наук.-техн. конференції ТПІ (7–9 грудня 1993 р.). – Тернопіль, 1993. – С. 156–157.

17. Гринчуцький В. І. Проблеми власності УРСР в 20-і роки // Матеріали міжнародн. наук. конференції «Відродження української державності і проблеми історії та культури. 13–16 травня 1996 р. – Одеса, 1996. – С. 85–86.

18. Гринчуцький В. І., Марцінишин Г. Б. Харчова промисловість Поділля у роки непу // Матеріали 9-ї Подільської історико-краєзнавчої

конференції. — Кам'янець-Подільський, 1995. — С. 342–345. (Автору належить 0,1 д. а.).

Гринчуцький В. І. Промислові трести України в роки нової економічної політики (1921–1929 рр.). — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеню доктора економічних наук за спеціальністю 08.01.04 — Економічна історія та історія економічної думки.— Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, Київ, 1998.

У дисертації комплексно досліджуються проблеми організації та виробничо-господарської діяльності промислових трестів України в роки нової економічної політики. Показані особливості функціонування системи управління промисловістю, розкриті механізми господарського розрахунку, фінансування та кредитування промисловості. Досліджено роль трестів у забезпеченні нормальної діяльності людського фактора у промисловості.

Ключові слова: нова економічна політика, трест, госпрозрахунок, синдикат, ринок, фінансування, кредитування, банки.

Гринчуцкий В. И. Промышленные тресты Украины в годы новой экономической политики (1921–1929 гг.). — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.01.04 – Экономическая история и история экономической мысли. — Институт мировой экономики и международных отношений НАН Украины. – Киев, 1998.

В диссертации комплексно исследуются проблемы организации и производственно-хозяйственной деятельности промышленных трестов Украины в годы новой экономической политики. Показаны особенности функционирования системы управления промышленностью, раскрыты механизмы хозяйственного расчета, финан-

сирования и кредитования промышленности. Исследована роль трестов в обеспечении нормальной деятельности человеческого фактора в промышленности.

Ключевые слова: новая экономическая политика, трест, хозрасчет, синдикат, рынок, финансирование, кредитирование, банки.

Hrynychutskyj V.I. The industrial trusts of Ukraine during the years of new economic policy (1921–1929). — Manuscript.

The dissertation is for award of Sn.D.Degree in Economic under speciality 08.01.04 – History of Economic and History of Economic Ideas. Institute of World Economy and International Relations, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyjiv, 1998.

The complex investigation of organisation problems and the production economic activity of the industrial trusts of Ukraine during the years of new economic policy are carried out in the dissertation. Peculiarities of the management system functioning of industry are show; the characteristics of the commercial calculations, financial and credit policy in industry, the effectiveness of production are shown. The role of trusts for providing the proper activity of human factor in industry is investigated.

Key words: new economic policy, trusts, commerciale calculations, syndicate, market, financing, loaning, bank.